T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
HARPUT UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI NO: 4

ULUSLARARASI
PALU SEMPOZYUMU

Elazığ 11-13 Ekim 2018

BİLDİRİLER KİTABI

Cilt: 1

Editörler
Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Doç. Dr. Kürşat ÇELİK
Arş. Gör. Yavuz KISA

ELAZIĞ
2018

Eserin Adı: Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt: 1

Yayınlayan Kurum: Fırat Ün. Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi

Basım Yeri: Elazığ

Basım Tarihi: Aralık 2018

Baskı: Fırat Üniversitesi Matbaası-Elazığ

Baskı Adedi: 250

ISBN: 978-975-394-090-0

Takım: 978-975-394-089-4

Her hakkı mahfuzdur. Fırat Üniversitesi'nin izni olmadan tamamen veya kısmen çoğaltılamaz.

Yayınlanan bildirilerde ileri sürülen görüşler, yazarlarına aittir. Merkezimizin görüşünü yansıtmaz. Bundan dolayı Merkezimiz mesuliyet kabul etmez.

İsteme Adresi: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, ELAZIĞ

Tlf:0.424.2370000/3839

Fax:0.424.2330062

e-mail: ecakar23@gmail.com
ecakar@firat.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Kurullar……..……..... VII

Katılımcılar ve Adres Bilgileri…… IX

Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Enver ÇAKAR'ın Açılış Konuşması……..…… 1

Palu Belediye Başkanı M. Sait DAĞOĞLU'nun Açılış Konuşması… 3

Palu Kaymakamı Mustafa DEMİR'in Açılış Konuşması……..… 5

Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ'ın Açılış Konuşması……..…… 7

Elazığ Belediye Başkanı Mücahit YANILMAZ'ın Açılış Konuşması 9

Elazığ Vali Yardımcısı Uhut Emre KOYUNCU'nun Açılış Konuşması……... 11

Bildiriler ……...……. 13

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜNEŞ

Palu Tanıtma Bültenlerinin Muhtevası Hakkında Bilgiler ve Burada Yer Alan Geçiş Dönemlerine (Doğum, Evlenme ve Ölüm) Ait Gelenekler..... 15

Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN

Bir Osmanlı Aydını: Palulu Şeyh Ali Sebtî El-Palûvî …….. 45

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe MEYDANOĞLU

Şimşâṭî'nin Kitâbu'l-Envâr ve Meḥâsinu'l-Eş'ar İsimli Eserinin Tanıtımı…….. 53

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE

Hüseyin Fehmi Pâlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Zübdetü'l-Ferâiz İsimli Risalesinin Değerlendirilmesi…….. 63

Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK-Enes MUTLUAY

Sicill-i Ahval Defterlerine Göre Osmanlı Dönemi'nde Görev Yapan Palulu Memurlar ……..…….. 71

Arş. Gör. Nihal ESEN

Şeyh Sait İsyanında Abdullah Sadi (Kör Sadi)'nin Faaliyetleri ve Yargılanması ……..……..……..…… 93

Arş. Gör. Dr. Murat KATAR

"Göğe Baş Uzatmış Bir Kale, Şebeteria" (Palu Kalesi ve Palu Kalesi'ndeki Urartu İzleri).....…… 103

Doç. Dr. Yasin YILMAZ
Palu'da Dini Hizmetlere Destek Veren Hacı Ömer Ağa b. Ahmed Ağa Vakfı ……..…. 113

Mustafa BALABAN
1941 Palu Yangını……... 131

Doç. Dr.Terane Heşimova AZİMKIZI
Çağdaş İrfan Şairi Hüsamettin Septioğlu Sanatında Klasik Azerbaycan Şiirinin İzleri ……..... 143

Prof. Dr. Enver ÇAKAR-Arş. Gör. Yavuz KISA
Palu'da Cemşid Bey Vakıfları ……..…….…… 149

Dr. Öğr. Üyesi Cuma Ali YILMAZ
Urartu Döneminde Şebeteria Şehrine Genel Bir Bakış ….……... 165

Sedat ŞAHİN (SİRACOĞLU)
Palu'da İslam Medeniyetine Ait Tarihi Mezarlıklar...…….……...…… 177

Dr. Öğr. Üyesi Harun DANIŞMAZ
Palu Kalesi'ndeki Urartu Kaya İşaretleri..….....…. 193

Mustafa BAYRAK-Prof. Dr. Zeki BOYRAZ
Palu İlçesinin Nüfus Özellikleri ……. 201

Süleyman YAPICI
1841 Nüfus Defterlerinde Palu...……...…….. 231

Doç. Dr. Güven DİNÇ-Arş. Gör. Ozan Can AKPINAR
Osmanlı Dönemi Palu Demografisine Katkı: 1853 Tarihli Palu Ermenileri Nüfus Yoklaması …….. 257

Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet YÜKSEL-Kerim AVCI
Palu Kalesinde Kültürel Mirasın Korunması ve Geleceğe Aktarılması Çalışmalarında Yeraltı Görüntülemesi …….…….. 273

Dr. Öğr. Üyesi Halil GÜNEK-Arş. Gör. Turgay ÖZ
Palu (Elazığ) Yerleşmesi ve Yakın Çevresinin Uzaktan Algılama Yöntemiyle 1990-2017 Yılları Arasında Arazi Kullanımındaki Değişimlerin Belirlenmesi.....…… 289

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ESEN-Dr. Öğr. Üyesi Vedat AVCI
Palu Şehri Kuruluş Yerinin Jeomorfolojik Özellikler ve Doğal Riskler Açısından CBS İle Analizi...……..……. 305

Doç. Dr. Erdal YILDIRIM
Palulların Elazığ'ın Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel ve Bürokratik Yapısı Üzerindeki Etkilerine Sosyolojik Bir Yaklaşım..... 323

Dr. Öğr. Üyesi Şahin YEDEK
Palu'da Nüfus ve Seçimler (1920-1960) …… 337

Doç. Dr. Adem DOĞAN
Genel Seçim Sonuçları Bağlamında Palu'da Siyasal Eğilimler ve Bu Eğilimlerin Elazığ Geneline Yansımaları ……..…….….... 357

Öğr. Gör. Handan HAYKIR
TBMM'de Palulu Milletvekilleri (I. ve XXIII. Dönem)...…….……. 373

Doç. Dr. Cengiz MUTLU
Palu Ermeni Cemaati ve Palu-Elazığ Civarında Asayiş Hadiseleri...…….…….…….…….. 387

Doç. Dr. Oktay BOZAN
XIX. Yüzyılın Sonlarında Palu ve Çevresinde Müslümanlar İle Ermeniler Arasındaki Münasebetler ……....……..…… 405

Dr. Öğr. Üyesi Abdulsamet ÖZMEN
Mütercim Şem'î'nin Kaleminden Palu Hâkimleri Hakkında Bazı Bilgiler..……... 423

Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR-Doç. Dr. Venera ANARBEKOVA
Gelenekten Gelenlerle Palu Düğün Âdetleri..…..…….... 433

OSMANLI DÖNEMİ PALU DEMOGRAFİSİNE KATKI: 1853 TARİHLİ PALU ERMENİLERİ NÜFUS YOKLAMASI

Contribution to Palu Demography in the Ottoman Period: 1853 Population Survey of Palu Armenian

Doç. Dr. Güven DİNÇ[*]
Arş. Gör. Ozan Can AKPINAR[**]

Özet

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı 1830-31 yılında gerçekleştirildi. Bunun akabinde 1840-41 yılında bir başka sayım daha yapıldı. Bu sayımlar yanında zaman zaman yoklama sayımları da icra edildi. Yoklama sayımlarından biri de Palu'da 1853 yılında gerçekleştirildi. Devlet yoklama sayımlarıyla vefat, doğum, göç vb. bilgileri toplayabiliyor ve bir yerleşim yeri ile ilgili güncel, sağlıklı bilgileri alabiliyordu. Yoklama sayımları nüfustaki değişimi ve hareketliliği göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan Palu'da 1841 sayımından sonra ilk kez 1853 yılı başlarında gerçekleştirilen yoklama sayımı üzerinde durulması gereken bir sayımdır. İşte bu çalışmada 15 Şubat 1268 (27 Şubat 1853) tarihli yoklama sayımına göre Palu kazası ve köylerinde bulunan Ermeniler incelenmektedir. Yoklamanın amacı nüfus sayımında olduğu gibi cizye mükellefiyetlerini belirlemektir. Defterde bütün nüfus yerine durumunda değişiklik olanlar esas sayım defterindeki hane ve sıra numarasıyla belirtilmiştir. Bunlar vefat edenler, yeni doğanlar, göçenler, muaf olanlardır. Deftere göre vefat eden Ermeni sayısı 126, doğum ise 66 idi. Toplam 364 cizye mükellefi çeşitli gerekçelerle Palu cizye defterinde değişikliğe uğramıştır. Cizyeden düşürülme veya değişikliğe uğrama nedenleri vefat, göç, sağlık (amelmande, âmâ, kötürüm vb.), fakirleşme, mükerrer yazım olarak kaydedilmiştir. Bunların içinde göç oldukça yüksek miktardadır. 176 kişi başka şehirlere göç etmişti. Palu Ermenileri en fazla İstanbul (76 kişi) ve Adana'ya (35 kişi) göç etmişti. 1841 sayımlarına göre Yusuf mahallesinde nüfusun % 11'den fazlası göç etmişti. Bunların birçoğu aileleriyle birlikte gitmişlerdi. Göç eden Ermenilerin neredeyse tamamı evsat türünden cizye mükellefi idi.

***Anahtar Kelimeler**: Palu, Nüfus, Sayım, Yoklama, Ermeni*

Abstract

First population census in the Ottoman Empire was conducted in 1830-1830. Another census was carried out in 1841. In addition to these, occasionally, survey censuses were also made, one of which was realized in Palu in 1853. With population survey, state could reach reliable information about death, birth, migration etc. Population surveys are of great importance in terms of showing the change, mobility and rate of change of the population. Therefore, 1853 survey of Palu is great importance as it was first census after census of 1841. This study examines 1853 population survey book of Armenians in Palu and its villages. The aim of the population survey was to determine the poll-tax obligations. In the book, people who changed in

[*] Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Antalya. gdinc@akdeniz.edu.tr
[**]Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Bingöl. ozanakpinar10@gmail.com

the status were registered instead of the whole population indicated by the number of the household and the number in the main census book. These are those who die, newborns, immigrants, and tax exemption ones. According to the book, the number of deducted from poll-tax count due to death was 126. The number of newborn was 66. 364 taxpayers were removed from the Palu book for various reasons. Migration, health (disabled, blind, cripple etc.), impoverishment, duplicate writing were the reasons for deducting from the poll-tax count. Among them, migration to other cities is quite high. 176 people migrated to other cities. Palu Armenian migrated mostly to Istanbul (76 people) and Adana (35 people). Compare with the census of 1841, more than 11% of the population migrated in the Yusuf neighbourhood. Many of them migrated with their families. Almost all of the Armenians who migrated were poll-taxpayer as evsat class (middle).

***Key Words**: Palu, Population, Census, Survey, Armenian*

Giriş

Antik çağlardan beri Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan ve yakın zamana kadar Elazığ ile Bingöl (Çapakçur) arasındaki bölgeye adını veren Palu'nun ilk yerleşim merkezi, günümüzde ilçe sınırları dâhilinde bulunan Örencik (Hıraba) Köyü yakınındaki Şimşat Kalesi'dir.[1] Burası, Bizans döneminde Arsamosata, Ermeni prensliği döneminde Aşmuşat, diğer muhtelif dönemlerde ise Balauos, Balu, Palao, Şebeteria, Romanapolis, Asmosata, Arsamsat, Arşemşat, Sumaysat ve Samsat gibi adlarla anıldı.[2]

Bölgede sırasıyla Sümerler, Subarular, Hurriler, Mittaniler, Hititler, Asurlular, Urartular, İskitler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Selevkoslar ve Partlar, Romalılar ve Sasanîlerin hâkimiyeti yaşandı. III. yüzyıldan itibaren Roma ve Bizans devletleri bölgeye egemen oldular.[3]

Palu, VII. yüzyılda Halife Ömer zamanındaki Arap akınları neticesinde İyaz bin Ganem tarafından fethedildi. Ancak kısa bir süre sonra Bizanslılar yeniden hâkimiyeti ele geçirdi.[4] Sonraki yıllarda gerçekleşen Arap akınları da kalıcı sonuçlar vermedi ve bölgede istikrarsız bir dönem yaşandı. XI. yüzyılın son çeyreğinde ise bölgeye yapılan Türk akınları neticesinde Çubukoğulları Beyliği Palu'yu ele geçirerek Emir Çubuk beyliğin merkezini Palu olarak belirledi.[5] Bu devirde bölgede sayısız savaş yaşandı. Bu savaşlar sonunda çeşitli grupların akınlarıyla çok sayıda göç gerçekleşti. Böyle bir ortamda Çubukoğulları Beyliği varlığını sürdüremeyerek bölgede Artuklular ve Harezmlilerin ardından Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti görüldü.[6] Anadolu Selçuk-

[1] *Yurt Ansiklopedisi*, "Elazığ", Genel Yay. Müd. Taha Parla, Anadolu Yayıncılık, C:4, İstanbul, 1982, s. 2510; Süleyman Yapıcı, *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Elazığ, 2004, s. 10.

[2] Yapıcı, *a.g.e*, s. 10.

[3] Yapıcı, *a.g.e*, s. 10-11; Yurt Ansiklopedisi, *a.g.m*, s. 2510.

[4] Yurt Ansiklopedisi, *a.g.m*, s. 2510.

[5] Mehmet Ali Ünal, "Harput", *DİA*, C:16, Ankara, 1997, s. 232; Yapıcı, *a.g.e*, s. 11, 30.

[6] Yapıcı, *a.g.e*, s. 34-38.

larının dağılmasının ardından Moğol, Karakoyunlu, Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu ve Safevî hâkimiyetleri yaşandı.[7]

XVI. yüzyılın başlarında Safevilerin hâkimiyeti altında bulunan Palu, 1514 yılında Osmanlı ve Safevî devletleri arasında meydana gelen Çaldıran Savaşı sonunda Cemşid Bey ve Karaçinzade Ahmed Bey'in yoğun uğraşları sayesinde Osmanlı Devleti'nin egemenliğine geçti. Burada Cemşid Bey, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirince Palu bölgesi kendisine ve ailesine "*yurtluk-ocaklık*" ve "*hükümet*" statüsünde verildi.[8] Bu dönemden itibaren askerî, idarî ve malî açılardan "*hükümet*"; adlî ve idarî bakımlardan da "*kaza*" statüsünü alacak olan Palu için Osmanlı belgelerinde yer alan "*Palu Hükümeti*" ve "Palu *Kazası*" ifadeleri hem idarî hem de coğrafî anlamda aynı bölgeyi ifade etti.[9]

Palu, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı idi.[10] XVIII. yüzyılın sonlarına doğru malî açıdan Maden-i Hümayun Emaneti'ne, XIX. yüzyılın ortalarına kadar da idari olarak Diyarbekir Eyaleti'ne tâbi oldu.[11] 1846 yılında Diyarbekir Eyaleti'nden ayrılarak müstakil bir eyalet haline getirilen Harput'a Maden-i Hümayun Sancağı da bağlandığında bu sancağa tâbi olan kazalar arasında Palu da yer aldı.[12] Palu'nun bu idari yapısı 1867 yılına kadar devam etti.[13] Bu dönemde Harput'un adı Ma'mûratü'l-Aziz olarak değiştirildi ve tekrar Diyarbekir Vilayeti'ne bağlandı. Ayrıca 1875 yılında yapılan bir idarî düzenlemeyle Diyarbekir Vilayeti'nden ayrılarak müstakil bir mutasarrıflığa, 1878 yılında ise vilayete dönüştürüldü.[14] Yapılan bütün bu düzenlemelerin ardından Palu, 1867 yılından 1881 yılına kadar Diyarbekir Vilayeti'ne ve Ma'mûratü'l-Aziz Sancağı'na;[15] 1881 yılından 1883 yılına kadar da Ma'mûratü'l-Aziz Vilayeti ve Ergani Sancağı'na bağlı bir kaza oldu.[16] 1883 yılından itibaren Diyarbekir Vilayeti ve Ergani Madeni Sancağı'na bağlı bir kaza olan Palu'nun, bu son idarî statüsü Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etti.[17]

---

[7] Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:7, 1992, s. 241.

[8] Serdar Karabulut, "Palu'nun Siyasi/Ekonomik Tarihi (XIV-XVIII. Yüzyıllar Arası) ve Palu Çarşısına Dâir Vakıfname Belgesi'nin Tercümesi", *OTAM*, 41, Bahar/2017. s. 149- 151.

[9] Enver Çakar, "Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, S. 49, Haziran 2018, s. 23.

[10] Ahmet Aksin, *19. Yüzyılda Harput*, Ceren Ofset ve Matbaacılık&Reklamcılık, Elazığ, 1999, s. 27; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbekir (1790-1840)*, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 123-126; Enver Çakar, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Palu Köprüsü", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:1, Elazığ, 2018. s. 2.

[11] Aksin, *a.g.e*, s. 27-28; Yılmazçelik, *a.g.e*, s. 137.

[12] Aksin, *a.g.e*, s. 28-30.

[13] *H.1279 Tarihli Devlet Salnamesi*, s. 157; *H.1281 Tarihli Devlet Salnamesi*, s. 185; *H.1282 Tarihli Devlet Salnamesi*, s. 173; *H.1281 Tarihli Devlet Salnamesi*, s. 172.

[14] Aksin, *a.g.e*, s. 34-35.

[15] *H.1286 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi*, s. 55; *H.1293 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi*, s. 103.

[16] Yapıcı, *a.g.e*, s. 110-114.

[17] H.*1323-R.1321 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi*, s. 148; *H.1323 Tarihli Devlet Salnamesi*, s. 847-848.

Palu Ermenileri

Osmanlı dönemi toplum yapısı millet sistemine dayanmaktadır. Millet sisteminde (religious community) toplum ırkî olarak değil, dinî açıdan gruplamaya tâbi tutulmaktadır.[18] Bu sınıflamaya göre Osmanlı döneminde Palu'nun toplumsal yapısı içerisinde Müslümanlar, Ermeniler ve az sayıda da Yahudiler bulunmaktaydı. Ermeniler, Palu ve çevresindeki nüfus yapısının önemli parçalarından birini teşkil etmekteydi. Palu'ya XVII. yüzyıl başlarında gelen seyyahlara göre 100 kadar Ermeni hanesi bulunmaktaydı.[19]

Şu ana kadar Palu'nun demografik durumunu ortaya koyacak birtakım akademik çalışmalar yapılmıştır.[20] Bu çalışmalarda Palu Ermenilerinin 1841 yılı nüfus sayımlarındaki miktarı özet olarak ortaya konulmuş durumdadır.[21] Fakat bu çalışmalardan hiçbiri doğrudan Palu Ermenilerine yönelik olmadığından ayrıntılı bilgiler yoktur. Dolayısıyla Palu Ermenilerinin Osmanlı dönemi demografik yapısı konusunda büyük eksiklikler bulunmaktadır. Bu çalışma bu yön-deki literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Son dönem Osmanlı toplumunun demografik yapısının ortaya konulmasında birincil kaynaklar nüfus sayımlarıdır. Nüfus sayımları sık kullanılan kaynaklar arasında yer alırken, nüfus yoklama sayımları çalışmalarda pek zikredilmez. Ancak nüfus yoklama sayımları da en az esas nüfus sayımları kadar büyük değer taşımaktadır. İşte bu çalışmada Osmanlı dönemi Palu Ermenilerinin demografik durumlarının ortaya çıkarılmasına katkı sağlamak amacıyla 1853 tarihli Palu Nüfus Yoklama Defteri[22] incelenmektedir.

1853 tarihli Palu Nüfus Yoklama Defteri

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı 1830-31 (H. 1246) yılında gerçekleştirildi. Bu sayımdan sonra yapılan ilk nüfus sayımı ülke genelinde 1840-1844 yıllarında icra edildi. 1840 ile 1844 arasında muhtelif zamanlarda ülke genelinde nüfus, temettuat ve cizye sayımları gerçekleştirildi. Bazı vilayet ve sancaklarda bir, bazılarında da iki nüfus sayımı yapıldı. Palu kazasında ise nüfus sayımı 1841 (H. 1257) yılında yapıldı. Palu'da 1841 sayımının 1830-31 sayımı esas alınmak suretiyle güncelleme şeklinde yapıldığı öne sürülmektedir.[23] 1841 yılından sonraki ilk sayım ancak 1881 yılında gerçekleştirildi.

---

[18] Osmanlı millet sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, C. I, (ed.) Benjamin Braude and Bernard Lewis, 1982, s.69-88; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, 1989, s. 996-1001.

[19] Ünal, "Harput", s. 233.

[20] Süleyman Yapıcı, *Palu, 1841 (Nüfus ve Toplum Yapısı),* Elazığ, 2016; Muhammed Köse, *Palu Kazası Nahiyeleri ve Köylerinin Demografik ve Sosyal Yapısı (Hun, Şin, Şivan, Gökdere, Bulanık, Ohi ve Kaçur) 1841*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2016.

[21] Yapıcı, *Palu, 1841…*, s.953-960.

[22] *BOA., ML.CRD.d*., 1956.

[23] Yapıcı, *Palu, 1841…*, s.23.

Bu nedenle 1841 sayımından sonra gerçekleştirilen yoklama sayımları büyük önem taşımaktadır.

1853 (R. 1268) tarihli Palu Ermenilerine ait nüfus yoklama sayım defteri Osmanlı Arşivi'nde Maliye Fonu'nda Ceride tasnifinde 1956 numarada kayıtlıdır. 15 sayfalık defterin ilk ve son sayfaları boştur. Defterde Palu merkezine ait 4 mahalle ile 40 köy ve mezranın erkek nüfusuna ait bilgiler bulunmaktadır.

Defter içeriği "*bin iki yüz altmış sekiz senesi Şubatı on beşi gününe değin Palu kazasında kâin ehl-i Zimmet ta'îfesinin fevt ve firâr ve nakl-i hâne ve amelmânde ve diyâr-ı âherde olanların*" ifadesi şeklindedir. Defterin sonunda Kaza Müdürü, Müftü, Meclis Azaları (4 kişi), Naîb, Kaza Mukayyidi, Vekil-i Millet olarak dokuz görevlinin imza ve mühürleri bulunmaktadır.

Defterde bir önceki sayıma (1841 sayımı) göre durumunda değişiklik olan kişiler kaydedilmişlerdir. Vefat, doğum, başka şehirlere göç, hastalık, amelmande, kötürüm olma, fakirleşme, mükerrer yazım gibi durumlar defterde yer almaktadır. Bundan maksat cizye vergisinde değişiklik olup olmadığıdır. Yani âlâ, evsat ve ednâ türlerinden herhangi birinde kayıtlı iken veya muaf iken değişiklik yaşanan kişiler gerekçeleriyle birlikte kaydedilmişlerdir. Ancak 1841 yılında mükellef yaşta olmayıp 1853 yılı gelindiğinde mükellef yaşa gelenlerin durumu defterde yer almamaktadır.[24]

Defterde durumlarında değişiklik olduğu için kaydedilen kişiler esas nüfus defterindeki sıra numaralarında gösterilmişlerdir. Bu nedenle yoklama defterindeki sıra numaraları bu defterdeki sıraları değil, esas nüfus sayım defterinde kaydedilmiş olan sıra numaralarıdır. 1841 yılından sonra doğan çocuklar ise hânedeki sırada boşluk varsa oraya, yoksa son sıraya yerleştirilmişlerdir.

Defterde Kayıtlı Mahalle, Köy ve Mezralar

Yoklama defterinde 4 mahalle ile 40 köy ve mezra kayıtlıdır. Yoklamada sadece durumunda değişiklik yaşanan kişiler kaydedildiğinden içerikten Ermenilerin meskun olduğu bütün mahalle, köy ve mezraların bunlarla sınırlı olup olmadığını söyleme imkânı bulunmamaktadır. Zira herhangi bir köyde durumunda değişiklik olan kişi yoksa deftere dahil edilmediğinden bu köyleri defterde görebilmek mümkün değildir. Ancak 1841 yılı nüfus sayım defterine bakıldığında bir karşılaştırma yapılabilir:

1841 nüfus sayımında mahalle sayısı 4, köy ve mezra sayısı ise 54 idi. Buradan yola çıkarak yoklama defterinde 14 köye ilişkin herhangi bir bilgi olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni yukarıda belirtildiği gibi sadece durumunda değişiklik yaşanan kişilerin kaydedilmesidir. Birkaç köyün yazımında iki sayım arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin 1841 sayımında

[24] Bu durumun bir istisnası vardır. 1853 yılında Yeniköy'den Zarok veled-i Kirakos vefat ettiğinde âlâ sınıfı cizye kâğıdı aynı yıl mükellef yaşa gelen oğluna verilmişti. Bkz. *BOA., ML.CRD.d.*, 1956, s.11.

Ferha köyü olarak geçen köy 1853 yoklamasında Fahre şeklinde kaydedilmiştir. 1841 sayımına göre yazım farklılığı bulunan yerler İrivat mahallesi, Fahre, Tavud (Davud) Bey, Tebşi, Terha köyleridir.

Tablo 1: 1841 Nüfus Sayımında ve 1853 Yoklama Sayımında Palu'daki Ermeni Yerleşim Yerleri

	1853 Nüfus Yoklaması	**1841 Nüfus Sayımı**
1.	Dunir Mahallesi	Dunir Mahallesi
2.	İrivat Mahallesi	İrvat Mahallesi
3.	Samil Mahallesi	Samil Mahallesi
4.	Yusuf Mahallesi	Yusuf Mahallesi
5.	Arthan Köyü	Arthan Köyü
6.	Avlağı Köyü	Avlağı Köyü
7.	Bağin Köyü	Bağin Köyü
8.	Beşaret Köyü	Beşaret Köyü
9.	Cinaz Köyü	Cinaz Köyü
10.	Deveci Köyü	Deveci Köyü
11.	Dümürcü Köyü	Dümürcü Köyü
12.	Fahre Köyü	Ferha Köyü
13.	Habab (Hubab) Köyü	Habab (Hubab) Köyü
14.	Hacı Alibey Mezrası	Hacı Alibey Köyü
15.	Helâlköm Köyü	Helâlköm Köyü
16.	Hoşe (Hoşa) Köyü	Hoşe (Hoşa) Köyü
17.	Hoşmat Köyü	Hoşmat Köyü
18.	İranik Köyü	İranik Köyü
19.	İsabey Köyü	İsabey Köyü
20.	Kaçar Köyü	Kaçar Mezrası
21.	Kamışlı Köyü	Kamışlı Köyü
22.	Kapu Açmaz Köyü	Kapu Açmaz Köyü
23.	Karabörk Köyü	Karabörk Köyü
24.	Karınca Köyü	Karınca Köyü
25.	Kengerli Köyü	Kengerli Köyü
26.	Künbet Köyü	Künbet Köyü
27.	Nacaran Köyü	Nacaran
28.	Nıhri Köyü	Nıhri Köyü
29.	Nuhbeğ Köyü	Nuhbeğ Köyü
30.	Sekrat Köyü	Sekrat Köyü

31.	Sıkam Köyü	Sıkam Köyü
32.	Sirin Köyü	Sirin Köyü
33.	Tavud (Davud) Bey Köyü	Tavit Köyü
34	Tebşi Köyü	Hıbşi Köyü
35.	Tepe Köyü	Tepe Köyü
36.	Terha Köyü	Tırha Köyü
37.	Tilk Köyü	Tilk Köyü
38.	Tuşnak Köyü	Tuşnak Köyü
39.	Uzunoba Köyü	Uzunoba Köyü
40.	Uzunoba Mezrası	Uzunoba Mezrası
41.	Yarımca Köyü	Yarımca Köyü
42.	Yeniköy	Yeniköy
43.	Yeniköy Mezrası	Yeniköy Mezrası
44.	Yığ Köyü	Yığ Köyü
45.		Alayağmur Köyü
46.		Kanberşeyh Köyü
47.		Kişeyh (Key Şeyh) Köyü
48.		Kaçar Mezrası
49.		Karagadük Köyü
50.		Gügüşkir Köyü
51.		Denk Köyü
52.		Daili Köyü
53.		Girbo Köyü
54.		Paymerk Köyü
55.		İşilığ Köyü
56.		Melekân Köyü
57.		Karakaya Köyü
58.		Mir Ahmed Köyü

Kaynak: *BOA., ML.CRD.d*., 1956; Yapıcı, *Palu, 1841*, s.953-960; Köse, *a.g.e*., 25-38.

Oluşan tabloya göre Palu'nun esas nüfus sayım defterinde kayıtlı 4 mahallesinin yoklama sayımında da yer aldığı; ancak köy ve mezralardan 14'ünün yoklama sayımında kaydedilmediği görülmektedir. 14 köyün yoklama defterinde yer almaması, bu köylerin nüfusunda cizye vergisini etkileyecek bir değişimin yaşanmadığını göstermektedir.

Palu Ermenilerinin Cizye Mükellefiyetleri

1853 tarihli Palu Ermenilerinin yoklama defterinin esas tutulma gayesi cizye mükellefiyetlerinde oluşan değişiklikleri tespit etmektir. Bu amaçla Palu'-da yaşayan gayrimüslimlerin cizye mükellefiyetlerindeki mevcut değişiklikler kayda geçirilmiştir. Cizye durumunda herhangi bir değişiklik olmayanlara defterde yer verilmemiştir. Esas nüfus defterinde de cizye mükellefi olmayıp da, sayımdan sonra vefat edenler veya göç etmiş olanlar yoklama defterinde gösterilmiş, ancak cizye mükellefiyetleri boş bırakılmıştır. Dolayısıyla aşağıdaki hesaplamalarda bu durumdaki kişiler görünmez. Buna göre yoklama sayımında Palu Ermenilerinin cizye mükellefiyetlerinde yaşanan değişimler şöyle oluşmuştur:

Tablo 2: 1853 Yoklama Sayımında Palu'da Cizye Durumunda Değişiklik Yaşanan Ermeniler

	1853 Nüfus Yoklaması	Vefat	Göç/Mefkud	Alil/Kötürüm	Fakirleşme	Mükerrer
1.	Dunir Mahallesi	8	33	5	1	4
2.	İrivat Mahallesi	15	52	3	2	
3.	Samil Mahallesi	9	12	6		
4.	Yusuf Mahallesi	4	16	1	1	
5.	Arthan Köyü	1				
6.	Avlağı Köyü	5	2			
7.	Bağin Köyü	7		4		
8.	Beşaret Köyü					
9.	Cinaz Köyü	2	1	3		
10.	Deveci Köyü	1				
11.	Dümürcü Köyü	1	3			
12.	Fahre Köyü	1	2	2		
13.	Habab (Hubab) Köyü	7	7	2		
14.	Hacı Alibey Mezrası		1			1
15.	Helâlköm Köyü	1	1	2		
16.	Hoşe (Hoşa) Köyü	1		2		
17.	Hoşmat Köyü	6	4	4		
18.	İranik Köyü		1	2		
19.	İsabey Köyü	1		1		
20.	Kaçar Köyü	1	4	1		
21.	Kamışlı Köyü			1		

22.	Kapu Açmaz Köyü	4	2	5		
23.	Karabörk Köyü		2			
24.	Karınca Köyü	2	2			
25.	Kengerli Köyü		1	1		
26.	Künbet Köyü	1	2			
27.	Nacaran Köyü		3	1		
28.	Nıhri Köyü	3	2	1		
29.	Nuhbeğ Köyü	1	2	1		1
30.	Sekrat Köyü	1		1		
31.	Sıkam Köyü	1	5			
32.	Sirin Köyü	2	1	4		
33.	Tavud (Davud) Bey Köyü	2		1		
34.	Tebşi Köyü		3	3		
35.	Tepe Köyü	5	2	4		
36.	Terha Köyü	3	1			
37.	Tilk Köyü	1	2		2	
38.	Tuşnak Köyü			1		
39.	Uzunoba Köyü	3	1			
40.	Uzunoba Mezrası	2	1			
41.	Yarımca Köyü	2	1			
42.	Yeniköy	4				
43.	Yeniköy Mezrası	3				
44.	Yığ Köyü	1	2	4		
TOPLAM		**112**	**174**	**66**	**6**	**6**

Palu cizye defterinde göç, sağlık (amelmande, âmâ, kötürüm vb.), fakirleşme, mükerrer yazım gerekçeleriyle cizye özellikleri kaydedilenlerin sayısı 364'tür.

Bunlardan 113'ü vefat, 174'i göç ya da mefkud, 67'si muhtelif rahatsızlıklar, 4'ü fakirleşme, 6'sı mükerrer yazım nedeniyle cizyeden düşürülmüş veya durumu değiştirilmiştir. Bu tabloya göre yoklamaya giren Ermenilerin yarıya yakını (% 47,8) göç ya da mefkud nedeniyle cizyeden düşürülmüşlerdir. % 31'i ise vefat nedeniyle cizyeden düşmüştür. Geriye kalanların % 18,4'ü çeşitli hastalıklar, % 1,1'i fakirleşme ve % 1,6'sı mükerrer yazım yönünden değişikliğe uğramış ya da defterden çıkarılmıştır.

Burada şu husus da belirtilmelidir: Göç eden ya da mefkud olan, muhtelif rahatsızlıkları bulunan kişiler cizye durumu değiştirilenlerin sayısıyla eşit

değildir. Aynı durumda bulunup mükellef yaşta olmayanlar ya da hâlihazırda cizye muafiyeti bulunanlar da olabilmektedir. Dolayısıyla burada verilen rakamlar sadece cizye ile bağlantılı olan rakamlardır.

Tablo 3: Palu Ermenilerinin Cizye Mükellefiyet Türleri

	1853 Nüfus Yoklaması	**Ala**	**Evsat**	**Edna**	**Toplam**
1.	Dunir Mahallesi		43	11	54
2.	İrivat Mahallesi		63	10	73
3.	Samil Mahallesi		24	3	27
4.	Yusuf Mahallesi		22	1	23
5.	Arthan Köyü		1		1
6.	Avlağı Köyü		6	1	7
7.	Bağin Köyü	1	10		11
8.	Beşaret Köyü				
9.	Cinaz Köyü		6		6
10.	Deveci Köyü		1		1
11.	Dümürcü Köyü		3		3
12.	Fahre Köyü		1		1
13.	Habab (Hubab) Köyü		14	2	16
14.	Hacı Alibey Mezrası		2		2
15.	Helâlköm Köyü		4		4
16.	Hoşe (Hoşa) Köyü		3		3
17.	Hoşmat Köyü		13	2	15
18.	İranik Köyü		3		3
19.	İsabey Köyü		2		2
20.	Kaçar Köyü		5	1	6
21.	Kamışlı Köyü		1		1
22.	Kapu Açmaz Köyü	2	9		11
23.	Karabörk Köyü		2		2
24.	Karınca Köyü		4		4
25.	Kengerli Köyü		2		2
26.	Künbet Köyü		3		3
27.	Nacaran Köyü		4		4
28.	Nıhri Köyü		3	3	6
29.	Nuhbeğ Köyü		4		4
30.	Sekrat Köyü		2		2
31.	Sıkam Köyü		5	1	6

32.	Sirin Köyü	1	6		7
33.	Tavud (Davud) Bey Köyü		3		3
34.	Tebşi Köyü		6		6
35.	Tepe Köyü		11		11
36.	Terha Köyü		4		4
37.	Tilk Köyü		5		5
38.	Tuşnak Köyü		1		
39.	Uzunoba Köyü		4		4
40.	Uzunoba Mezrası		3		3
41.	Yarımca Köyü		3		3
42.	Yeniköy	1	3		4
43.	Yeniköy Mezrası		3		3
44.	Yığ Köyü	1	6		7
TOPLAM		**6 (%1,6)**	**323 (% 88,7)**	**35 (9,6)**	**364 (% 100)**

Palu Ermenilerinin cizye mükellefiyetlerine bakıldığında % 88 üzerinde bir oranla evsat türü cizyeye sahip oldukları görülmektedir. Âlâ türü cizye sadece 6 kişide bulunurken ednâ türü cizyeye de sadece 35 kişi sahip idi. Dolayısıyla Palu Ermenilerinin ekonomik durumlarının orta düzeyde oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Palu'dan Göç Eden Ermeniler

Palu Ermenilerinin yoklama defterinde dikkat çeken özelliklerden biri göç eden Ermenilerin fazlalığıdır. Defterde göç eden Ermeni sayısı 176'dır. Bir kişi de daha önceden kazadan ayrılmış olmasına rağmen geri dönmüştür. Palu'dan ayrılan Ermenilerin 76'sı İstanbul'a, 35'i Adana'ya, 9'u Diyarbekir'e, 8'i Erzurum'a, 7'si Harput'a, 6'sı Çarsancak kazasına, 2'si Urfa'ya, 2'si Mardin'e, 1'i İzmir'e, 1'i firari ve geri kalanı Palu'nun köylerine gitmiştir. Urfa'ya göç edenlerden birinin asli vatanı Urfa'dır.

Göçlerde dikkat çeken özelliklerden biri Palu'dan ayrılanların büyük çoğunluğunun ailesiyle birlikte gitmiş olmasıdır. Bazılarının ise Palu'da hiç kimsesi kalmamıştır. Hanesiyle birlikte Palu'dan ayrılıp veya Palu'da kimsesi kalmayanların sayısı 82'dir. Bu sayıya aile reisi, kardeş ve çocuklar dâhildir. Dolayısıyla % 47'si hanesiyle birlikte göçmüş veya geride kimsesi kalmayacak şekilde Palu'dan ayrılmıştır.

Göç edenlerle ilgili bazı bilgiler ise şöyledir: Göç edenlerin yaş ortalamaları 31,5'dir.[25] Palu'dan ayrılanların 11'i gittikleri yerde evlenmişlerdir. 5

[25] Göç edenlerin üçünün doğum yılı belirtilmemiştir. Dolayısıyla hesaplamada bunlar bulunmamaktadır.

kişi de iş bulmak amacıyla İstanbul'a gitmiştir. Bazıları da gittikleri yerde vefat etmişlerdir. Palu kazasından ayrılanların bazılarının ayrılış tarihleri de kayıtlıdır. Bunlardan en eski tarihli olanı 1837 (R. 1252) yılına aittir.

Göç edenlerin yanında nerede olduğu, yaşayıp yaşamadığı bilinmeyenler de bulunmaktadır. Bunlar da "mefkud" olarak kaydedilmişlerdir. Bunların sayısı da 30'dur. Mefkud olarak kaydedilenlerin bazılarının nereye gittiği bilinmekle beraber yaşayıp yaşamadıkları meçhuldür. Bu durumda bulunanların 10'u Adana'ya gitmişti.

Palu mahallelerinden göç eden ya da "mefkud" olanların 1841 yılı nüfusuna göre oranları ise şöyledir:

Tablo 4: 1853 Yılı İtibariyle Göç Eden Ya da Mefkud Olanların 1841 Yılı Nüfusuna Oranı

Mahalleler	**1841 Yılı Nüfusu**	**1853 Yılında Göç Eden ya da Mefkud Kaydedilenler**	**Oran**
Yusuf Mahallesi	162	18	11,11
Samil Mahallesi	321	15	4,36
Dunir Mahallesi	456	38	8,33
İrivat Mahallesi	737	54	7,33

Yusuf mahallesinde göç eden veya durumu mefkud olanların oranı % 11'in üzerindedir. 1841 yılında Ermeni nüfusunun en kalabalık olduğu İrivat mahallesinde ise nüfusun % 7'sinden fazlası aynı durum içerisindeydi.

Vefat Eden Ermeniler

Yoklama defterinde vefat eden Ermeniler de kayıtlıdır. Yoklama sayımına göre Palu kazasında 127 Ermeni vefat etmiştir. Bunların büyük kısmı Palu kazasında vefat etmiştir.

Cizye mükellefiyeti vefat edenlerin tamamından düşürülmüş değildir. Bazıları hayatta iken de mükellef olmadığından cizye farklılığına girmemişlerdir. Bunların sayısı 22 olup ya çok yaşlı ya da çocuk yaştadır. Vefat edenlerin toplamının yaş ortalaması 43,96'dır.[26] 10 yaş altında vefat eden Ermeni sayısı 8'dir. En yaşlı vefat eden Ermeni'nin yaşı 97 idi.

Tablo 5: Vefat Eden Ermenilerin Yaş Aralıkları

Yaş Aralığı	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61+	Toplam
Miktar	8	10	16	16	29	16	31	126
Oran (%)	6,40	8,00	12,80	12,69	23,01	12,69	24,60	100

[26] Vefat edenlerin birinin doğum yılı belirtilmemiştir. Dolayısıyla hesaplamada bu yer almamaktadır.

Görüldüğü üzere vefat eden Ermenilerin büyük çoğunluğu 40 yaş üzerinde yer almaktadır. Çocuk yaştaki ölümlerin azlığı Palu Ermeni nüfusundaki sağlıklı durumu göstermektedir.

Vefat tarihleri bilinenler kaydedilmişlerdir. Kaydedilen tarihler yoklama sayımına yakın yıllara aittir. Çoğunlukla 1268 veya 1267 yılına ait vefat tarihleri kaydedilmiştir.

Çeşitli Hastalıkları Bulunan Ermeniler

Yoklama sayımı Ermenilerin cizye durumlarını belirlemeye matuf olduğundan mükellefiyet durumlarının değişmesine sebep olabilecek rahatsızlıkları bulunanlar ayrıca gösterilmişlerdir. Elbette ki rahatsızlığı bulunan Ermeniler defterde kaydedilenlerle sınırlı değildir. Burada kayıtlı olanlar cizye vergisiyle irtibatlı, çalışıp hayatını idame ettirebilmesini kısıtlayan rahatsızlıklardır.

Tablo 6: Rahatsızlıkları Bulunan Ermeniler

Hastalıklar	**Kişi Sayısı**
Amelmande	38
Kötürüm	7
Âmâ	4
Mecnun	3
Mecnun veya Divane	2
Alil ve Yatalak	1
Kötürüm ve Alil	1
Sakat	1
Sakat ve Alil	1
Mecruh ve Sakat	1
Yekçeşm ve Sakat	1
Alil, Maraz ve Yatalak	1
Amelmande ve Âmâ	1
Alil	1
Alil ve Amelmande	1
Toplam	**64**

Cizye muafiyetini gerektirebilecek rahatızlık çeşidi en fazla amelmande idi. Toplam rahatsızlıkların 2/3'ü amelmande şeklindeydi. Amelmande, yaşlı olup iş göremeyecek halde olan demektir. Belirli bir rahatsızlığı bulunan kişilerin yaş ortalamaları 56,2'dir. Bu ise cizye rahatsızlıkların daha çok yaşlı grubunda çıktığını göstermetkedir. Amelmande olanların yaş ortalamaları bu rakamın da üzerindedir. Amelmandelerin yaş ortalaması 69,4'tür.

Yoklama Defterine Giren Palu Ermenilerinin Yaş Ortalaması

Tablo 7: Ermenilerin Yaş Aralıkları[27]

Yaş Aralığı	**0-10**	**11-20**	**21-30**	**31-40**	**41-50**	**51-60**	**60+**	**Toplam**
Miktar	30	58	91	87	90	42	74	472
Oran (%)	6,35	12,28	19,27	18,43	19,06	8,89	15,67	100

[27] Doğum yılı kaydedilmeyenler hesaplamaya dâhil değildir.

Palu Ermenilerinin 1853 tarihli yoklama defterinde kayıtlı nüfusun doğum tarihleri de kayıtlıdır. Yeni doğmuş bazı çocukların doğum yılı kaydedilmemişse bunların doğum yılları 1268 (1853) olarak kabul edildi. Buna göre 472 kaydın doğum tarihi itibara alındı. Bunların yaş ortalaması 37,97'dir. Bu ortalama dönemin demografik yapısına göre oldukça yüksek görülebilir. Özellikle 60 yaş üstü nüfusun yüzde 15'in üzerinde olması dikkat çekicidir. Ancak bu oranların yoklama defterinden elde edildiği unutulmamalıdır. Yoklama defterlerinde yaş ortalamaları yüksek çıkabilmektedir. Zira bu deftere çoğunlukla vefat edenler ve rahatsızlıkları dolayısıyla cizye vergisinden düşürülenler girmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere bu gruplara giren Ermenilerin yaş ortalamaları da doğal olarak yüksektir. Dolayısıyla Yoklama defterine dahil olan Ermenilerin de ortalaması yüksek seviyelere çıkmaktadır. Ancak bu Palu'daki tüm Ermeni nüfusunun yaş ortalamasının yüksek olduğunu göstermemektedir.

Doğumlar

Nüfus yoklama sayımında doğum (tevellüd) bilgileri de kayıt altına alınmıştır. Deftere göre son 12 yılda (1841-1853) yaşanan doğum miktarı 66'dır. Elbette kaza dışına göçmüş veya mefkud durumda bulunan kişilerin varsa yeni doğan çocukları yoklamada yer almamaktadır. Defterdeki doğum kayıtları bizzat Palu kazasında yaşayanların çocuklarıdır. Bu süreçte doğan çocukların bazılarının babaları vefat etmiştir. Bunların sayısı sadece üç olup, Yeniköy'den bir çocuğa (olasılıkla 1841 sayımından hemen sonra doğmuştu) babasının âlâ sınıfı cizye mükellefi devredilmiştir.[28] Son yıl içerisinde doğan çocuk sayısı ise 8 idi.

Son 12 yılda çocuk sahibi olanların yaş ortalaması 32,8'dir. En yaşlı çocuk sahibi olan 57 yaşında olup yoklama sayımının yapıldığı yıl vefat etmiştir. En genç çocuk sahibi olan ise 16 yaşındadır. 17 yaşında çocuk sahibi olan 5 kişi vardı.

Yeni doğan çocuklar hanelerine kaydedilirken çoğunlukla hanelerinin son numaralarına kaydedilmişlerdir. Buradan yola çıkarak hanelerin büyüklükleri hakkında bilgi elde edilebilmektedir. Kaydedilen çocukların 21'inin hanesi 10 üzeriydi. Bunlardan 5'i de 20 ve 21 kişilikti. Bunlara dayanarak Palu Ermenilerinin hanelerinin kalabalık olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç

Sonuç olarak, 1853 tarihli Palu Ermenilerinin yoklama sayımına göre XIX. yüzyıl ortalarında Palu kazasının bazı köylerinde son 12 yıl içerisinde cizye vergisini derinden etkileyecek herhangi bir değişiklik yaşanmadığı anlaşılmaktadır. Deftere göre Palu kazası dışarıya çok sayıda göç vermiştir. Bazı mahallelerde göç oranı % 10'u aşmıştır.

[28] *BOA., ML.CRD.d*., 1956, s.11.

Yoklama sayımına göre Palu kazasına kayıtlı Ermenilerden vefat edenlerin yaşlarının çoğunlukla yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Çocuk ölümlerinin azlığı toplumsal ve kişisel sağlığa önem verildiğine işaret etmektedir.

Cizye vergisi değişimlerinin kaydedildiği defterde % 90'a yakın bir oranda evsat türü cizye tespit edilmiştir. Bu durum Palu Ermenilerinin ekonomik durumlarının orta düzeyde olduğunu göstermetkedir. Diğer yandan varlıklı âlâ sınıfı cizye sahipleri toplumun en düşük katmanlarından birini oluşturmaktaydı.

Yoklama defterine göre yaş açısından yüksek bir oran çıkan Palu Ermeni nüfusunun bu özelliğinin toplumun genelini yansıtmadığı aşikârdır. Ancak vefat edenlerin yaşça yüksek oluşu nüfusun tamamı için geçerli olup bu ise sağlıklı bir topluma işaret etmektedir.

Kaynakça

BOA., *ML.CRD.d*., 1956.

H.1279 Tarihli Devlet Salnamesi

H.1281 Tarihli Devlet Salnamesi.

H.1282 Tarihli Devlet Salnamesi

H.1281 Tarihli Devlet Salnamesi.

H.1286 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi.

H.1293 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi.

H.1323 Tarihli Devlet Salnamesi.

H.*1323-R.1321 Tarihli Diyarbekir Vilayet Salnamesi*.

AKSIN, Ahmet; *19. Yüzyılda Harput*, Ceren Ofset ve Matbaacılık&Reklamcılık, Elazığ, 1999.

BRAUDE, Benjamin; "Foundation Myths of the Millet System", *Christians and Jews in the Ottoman Empire,* C. I, (ed.) Benjamin Braude and Bernard Lewis, 1982, s.69-88.

ÇAKAR, Enver; "Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, S. 49, Haziran 2018, s. 21-40.

ÇAKAR, Enver, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Palu Köprüsü", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, C:7, S:1, Elazığ, 2018. s. 1-28.

YILMAZÇELİK, İbrahim; *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbekir (1790-1840)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

ORTAYLI, İlber; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, 1989, s. 996-1001.

ÜNAL, Mehmet Ali; "Harput", *DİA*, C:16, Ankara, 1997, s.232-235.

ÜNAL, Mehmet Ali; "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S:7, 1992, s. 241-245.

KÖSE, Muhammed; *Palu Kazası Nahiyeleri ve Köylerinin Demografik ve Sosyal Yapısı (Hun, Şin, Şivan, Gökdere, Bulanık, Ohi ve Kaçur) 1841*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2016.

KARABULUT, Serdar; "Palu'nun Siyasi/Ekonomik Tarihi (XIV-XVIII. Yüzyıllar Arası) ve Palu Çarşısına Dâir Vakıfname Belgesi'nin Tercümesi", *OTAM*, 41, Bahar/2017. s. 149- 151.

YAPICI, Süleyman; *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Elazığ, 2004.

YAPICI, Süleyman; *Palu, 1841 (Nüfus ve Toplum Yapısı),* Elazığ, 2016.

Yurt Ansiklopedisi, "Elazığ", Genel Yay. Müd. Taha Parla, Anadolu Yayıncılık, C:4, İstanbul, 1982, s. 2475-2583.